

KÁLLAY ISTVÁN

BETÖRŐK ÉS RABLÓK AZ ÚRISZÉK ELŐTT

Egyszerű lopások

A lopás, valamely dolognak a tulajdonos tudtán kívüli elvétele,¹ mindenkor igen gyakori és sokrétű cselekmény volt. Éppen ilyen szerteágazó annak bírósági megítélése is. Nehéz volt elválasztani a bűnvádi eljárást és a polgári pert, hiszen gyakran a károsult egyúttal vádló is, akinek érdeke a kár megtérítése.² E tanulmány arra vállalkozik, hogy a XVIII–XIX. század magyar társadalmának peremére szorult elkövetők pereinek, a fölötük ítéletet mondó földesúri bíróságok döntéseinek bemutatásával rajzolja meg a kor vagyonszükségének helyzetét. Az ilyen ügyekben eljáró bírói forma az úriszék nemcsak a földesúr, hanem az uradalmi alattvalók tulajdonát is védte. Ezért mindenkinek kötelessége volt a tolvajt üldözni vagy az üldözéshez segítséget nyújtani. A nagykarolyi úriszék pl. öt lakost „árestált be”, mivel a tolvajt elszalasztották és nem üldözték.³

Különösen a XVIII. század első felében gyakori volt, hogy a lopást ház-, pince- vagy bolt- (nagyrészt mézszárszék-, kocsmá-) feltöréssel párosulva követték el. A betöréses lopást általában súlyosabban büntették. 1703-ban pl. a semptei hídon fogtak el egy tolvajt, aki egy házat feltört, a kamrát „megásta”, az ott talált ládát feltörte. Az úriszék szerint megérdemelné az akasztófát, de „mivel ezelőtt ilyen lopásban nem tapasztaltatott és a kárvallott kára is megtérül” (mivel az még a tettesnél volt), háromszor 30 pácát vertek rá. Az öt őrző hadnagynak jutalmat kellett adnia, majd visszaadták Nagyszombatra, városi jobbágyi szolgálatra.⁴

1724-ben Tisler Antal kutyapécér állott a lakompaki úriszék előtt. Azzal vádolták, hogy betörve a kastélyba, behatolt a kertész házába, ládját feltörte, abból ruhákat lopott el, majd elásta. „Mindezt a maga nyelvén meg is vallotta.” Mint „tolvaj és útonálló, fosztó latort” akasztófára ítélték, és előző társai, valamint más gonosz tettei kivallatására, tortúra alá vetették. – A keresztúri úriszék egy nőt, aki lopásért és csavargásért már volt büntetve, fővételre ítélt, mert újból házakba tört be, ott fiókokat és szekrényeket nyitott ki és pénzt, portékát vitt el. „Mint régi szokásából természetűté vált valóságos tolvajt” ítélték halálra. Férje is be volt fogva, de mivel semmi sem bizonyult rá, kiengedték. – A lóki úriszék egy házakba való behatolással, ládák feltörésével vádolt asszonyt, miután a tortúra alatt magát némileg (de nem egészen) terhelte, kitiltott Sopron vármegyéből.⁵

A Bethlen család úriszékén, ahol általában szigorúbb ítéletek születtek, a házfeltörésért csak 12 Ft-ot szabtak ki. – A nagykarolyi úriszék 1740-ben házfeltörésért és 7 Ft értékű lopásért 60 botot és a már elszünetelt hathavi karcert. – Ugyanezen úriszék előtt Faragó Gergelyt azzal vádolták, hogy vasárnap, az istentisztelet alatt egy sváb ember házába betört, ládját feltörte. „Csaknem világos gyanúsággal terhelve” a bíróság 50 kemény pácát méretett rá. – Tótmegyeren két lakos a kertész házába betört és 85 Ft-ot elvitt. Az ügyész a Károlyi-úriszék előtt kötelet kért rájuk, de csak 60-80 korbácsot kaptak két részletben. – Nem kímélték a tolvajok a mezei kunyhókat sem. Egy csongrádi lakos a határban levő kunyhókat törte fel és azokból lopott. Pro correctione 24 ütést mértek rá.⁶

Súlyosbító körülménynek vették, ha a házfeltörést „tanult tolvaj mesterséggel” hajtották végre. 1756-ban állott egy cigány Festetics Kristóf tapsoni úriszéke előtt. Az uradalmi ügyész azzal vádolta, hogy „mint ragadozó tolvaj személy, felebarátjának jószágát, javait szomjúhozván”, összesen öt házat vert fel és 2 máriást, valamint 43 Ft-ot vitt el. Ezért halált kért rá. Az alperes ügyvédje azzal védekezett, hogy az összeg ugyan felül van a 25 Ft-os értékhatáron, de az alperesnek ebből csak 11 Ft jutott, a többit a társai kapták. Az úriszék állásfoglalása szerint a lopás nagyságát nem azon mérik, hogy mennyi a tolvaj haszna, hanem, hogy mennyi a kár. A vádlottat (akit alperesnek nevez a jegyzőkönyv) négyfokú tortúrának vetették alá; ennek során tettét bevallotta. A bíróság akasztófára ítélte, hogy „mások, kivált az illetén kóborló, vándorló és életeket egyedül abban töltő cigányok, úgy mások is, kik felebarátjuknak véres verőtekjét szomjuhozni kívánják, elevenen példát vehessenek”.⁷

A XIX. század eleji gyakorlatot mutatják az alábbi jogesetek: 1803-ban állt a magyaróvári úriszék előtt egy lakos, aki egy házat feltörve a szekrényből egy kötényt lopott. 14 napi áristomot kapott érte. Ugyanezen úriszék Gál Mihályt, több más ház feltöréséért egy évi karcerre ítélte, heti két nap böjttel és háromszor 15 bottal súlyosbítva. Utána a származási helyére toloncolták. — A nagykarolyi úriszék jegyzőkönyvéből ismerünk egy klasszikus behatolási leírást: a tettes „éjfél tájban, midőn már mindnyájan lecsillapodtak, a házhoz elmenvén, az utca felől való ablakot először bottal betörte, azután belülről kezeivel az ablakot kinyitván, a szobába bemászott. S ottan egy üveg pályinkát ellopván, ismét kijött és azon pályinkából alattomban mást is részesített.” Az úriszék súlyosbító körülménynek vette, hogy tettét „előre feltett szándékkal” követte el. Ezért 60 pácát veretett rá. Társára, aki tudott róla, de kötelessége szerint fel nem adta, 30 botot. — Ugyancsak a nagykarolyi úriszék előtt állt egy másik tolvaj, aki éjjel, amikor senki sem volt otthon, egy házba behatolt. Közben a gazdaasszony hazajött, mire a tettes elbújt a padláson. A bíróság előtt azzal védte magát, hogy krumplit akart venni az asszonytól, azért ment a házába. Ezt az úriszék nem fogadta el, mégis beszámítva gyenge testalkatát, csak 24 vesszőre ítélte.⁸

A tatai úriszék két gyanúsítottat, akikre ugyan a főügyész házának feltörését nem tudták rábizonyítani, de akiknél az ellopott ingóságokból valamit megtaláltak, ezek árban (2 Ft) marasztalt el. A főügyész házának feltörőjét ezt követően hamarosan megtalálták Márkus Ábrahám személyében, aki négy évi rabságából szuabadulván, újból betört. A tatai úriszék nyolc évi, a szegedi javítóházban töltendő tömlőre ítélte, évi 64 pácával szigorítva. — 1805-ben egy csavargót, aki kulcsaival erőszakosan házakat nyitott fel, ugyanez az úriszék halálra ítélte, mivel már volt büntetve tolvajságért, de a büntetések sem javítottak rajta. — Van példa arra is, hogy a tatai úriszék egy egyszerű házfeltörésért mindössze 32 pácát szabott ki. — 1834-ben a mezőörsi Esterházy-úriszék elegendő bizonyítéknak vette a házfeltörésre, hogy „akkor éjjel a háznál háromszor szokatlan világot láttak”.⁹

Keményen büntette az úriszék a *pincefeltörést*. Ez természetszerűleg következett abból, hogy az uradalmi és a paraszti gazdaság bevételeinek jelentős része a borból származott. Pénz és botbüntetés, tortúra és nemegyszer akasztófa járt érte. 12 Ft pénz büntetést szabott ki pl. a bátorkeszi úriszék 1716-ban Mikon Albertre és öt társára, akik a falusi bíró pincéjébe törtek be. — A kékkői úriszéken viszont az ügyész egy pince feltöréséért halált kért. Az úriszék azonban e helyett homagiumot, illetve behajthatatlanság

esetén 100 botot szabott ki. — A semptei úriszéken egy 13 éves fiúra „tekintettel fiatal korára”, 50 botot vertek.¹⁰

Akasztófára jutott egy „fur malefactor” 1738-ban a körmendi úriszék jóvoltából. Az volt a vád ellene, hogy „gonosz, kóborló életet él, a közönséges csöndességet háborgatja, tolvajkodik és pincéket tör fel”. Társai kitudására az akasztás előtt tortúra alá vetették. — 1739-ben Festetics Kristóf keszthelyi úriszéke előtt Graber Istvánt azzal gyanúsították, hogy társaival a szőlőhegyekben csavarog, pincéket tör fel, „úgyhogy a szőlősgazdák nem merik még a csekélyebb portékájukat sem ott tartani”. Több tanú kihallgatása után ítélet nem született, de tortúra alá vetették, hogy társait vallja ki. — A nagykárolyi úriszék előtt állt Csokonyai István és társa, akik éjjel egy pincét feltörték és a borban 40 icce kárt tettek. 50-50 kemény pálcát vertek rájuk és „a bor árát a kárvallottnak fordítsák vissza” (vagysis adják meg).¹¹

1798-ban állott két asszony és két férfi a Hatfaludy család décsi úriszéke előtt: azzal vádolták őket, hogy az egyik nőtől kapott fa álkulccsal egy pincét felnyitva, onnan bort loptak. 20-20 korbácsot kaptak (illetve az a nő, aki a kulcsot adta, 24-et) és a kárt meg kellett téríteniök. — A tatai úriszék kibecslésre tartotta érdemesnek Paha Lászlót. „Mégis, hogy ártatlan gyermekei az apjuk gonoszságáért ne szenvedjenek”, kétheti tömlőre, kenyéren és vizen, valamint kétszer 32 pálcára ítélte azzal a feltétellel, hogy ahányszor a hegybírák a szőlőhegyen kapják, vigyék be a várba, ahol 25-öt vernek rá.¹²

Nem került el ismételt pincefeltörés miatt a kibecslést egy keszthelyi jobbágy. A korábbi ítélet ugyanis úgy hangzott, hogy a közelebbi legkisebb lopás esetén a szőlőhegyről kicsapatják. Ez most meg is történt; házát árverés útján eladták és szántójából kitiltották. A szőlőből nem tudták vizsint kitiltani, mert az az anyjé volt. — 1820-ban a cserépvári Dessewffy-úriszék 30 pálcát veretett egy tardi lakosra, mert hordáskor a vendégfogadó pincéjébe betört és onnan hat icce pálinkát lopott. Korábban már büntetett társa, aki a kerülő ablakát is beverte, hathavi tömlőcöt és kétszer 40 pálcát kapott.¹³

1837-ben került a csokonyai Széchenyi-úriszék elé egy többször büntetett lakos, aki újabban a kocsmá alatti pincét feltörte, onnan 33 akó bort és 74 icce zsírt vitt el. A bíróság másfél évi fogságra és háromszor 50 pálcára ítélte. Társa egy évet és kétszer 50 pálcát kapott. — 1843-ban ítélezett a kékkői úriszék Ivanics Pál felett, aki már több pincét feltört és nagy mennyiségű italt vitt el. De fenyítést eddig nem kapott, mert a károsulttal mindig kiegyezett. Ezúttal azonban nem maradhat büntetlenül — mondta a bíróság —, és negyedévi vasban, közmunkán töltendő fogságra és kétszer 40 botra ítélte, heti két nap böjttel. Ezúttal már nem vették figyelembe a kárvallottal való kiegyezést.¹⁴

A házakon és pincéken kívül a *boltok* sem voltak biztonságban, közülük leggyakrabban a *mészárszékeket* törték fel. 1775-ben pl. a nagykállói börtönben tartottak fogva két helybeli lakost és egy nemest, aki „magát önként alávetette az úriszék jurisdictionjának”. Az volt a vád ellenük, hogy éjjel feltörték a helybeli mészárszéket, onnan egy bört és 2 Ft-ot elvittek. Az ügyész az 1723:12. tc. alapján súlyos büntetést kért rájuk. A vádlottak ügyvédje által bemutatott vizsgálati jegyzőkönyv szerint védenői a jelzett időben máshol (alibi) tartózkodtak, „mivel pedig egy személy nem lehet egyszerre két helyen, így nem követhették el” a vádbeli cselekményt. A bíróság több tanút is kihallgatott, akik bizonyították, hogy otthon aludtak azon az éjjelen. Így a bíróság felmentette őket.¹⁵

1783-ban folyt büntetőper a Kállay-úriszék előtt Jenei István ellen, aki a mészárszéket feltörte, és a szekrényből pénzt vitt el. Az ügyész a Hármaskönyvre hivatkozva („a tolvaj-

jok büntetése a hurok”) halált kért rá. A vádlott ügyvédje azzal védekezett, hogy maga a mézárósmester hagyta nyitva a boltot és hívta fel a vádlott figyelmét, hogy tréfából vigye el a mézáróslégy ládáját és tegye a hóhér kertjébe. A vádlott nem is tagadta, hogy a ládát elvitte, csak azt nem ismerte el, hogy abból 100 Ft-ot kivett. Szerinte csak 20 Ft volt benne, így többet nem is vehetett ki. A kihallgatott tanúk sem tudták megmondani, hogy a mézárósnak mennyi pénze lehetett. Így a bíróság elfogadta a vádlott beismerő vallomását a 20 Ft-ról. A súlyos büntetést elkerülte, de a bolt feltöréséért kétszer 50 botot kapott és a 20 Ft kárt meg kellett térítenie.¹⁶

A magyaróvári úriszék 1819-ben a mézárószék feltöréséért mindössze 15 botot szabott ki. – A nagykárolyi úriszéknek a tisztartó jelentette, hogy „rossz emberek éjjel a város közepén lévő zsidó boltot ki akarták rabolni”, a kamrát fel is törték. A bíróság az uradalmi ügyészre bízta az „ügy és a gonosztevők kinyomozását”. Feltehetően ezeket nem találta meg, mert nem lett belőle büntetőper.¹⁷

Szentségtörő lopás

Ez a cselekmény a templomban vagy más szent helyen (ideértve a temetőt is) elkövetett lopást jelenti. Büntetése – elsősorban szentségtörő jellege miatt – csaknem mindig a halál. A változás csak annyi a korábbi századokhoz képest, hogy már nem máglya,¹⁸ hanem akasztófa – vagy esetleg megszegyenítő büntetés, ritkábban rabság – várt az elkövetőre.

1687-ben került a Zichyek divényi úriszéke elé Hudec György, aki éjjelre bezáratta magát a templomba, és onnan a lakosok ott elhelyezett portékáit (lisztjét, búzáját stb.), amiket azért tettek oda, hogy biztos helyen legyenek, ellopta. „Így felebarátjait megkárosította, Isten házáat violálta, magát szentségtörőnek declarálta.” A vádat képviselő tisztartó mint magistratus dominii, a Hármaskönyv I:15. és az 1521:36. tc. alapján fővételt kért. Az „alperes” azzal védekezett, hogy a nagy nyomorúság vitte rá, másképp nem követte volna el. „Fejének gratiát reményel és élete melioratioját igéri.” A bíróság szerint a halált megérdemelné, de tekintetbe vették „kolduló állapotát, világtalanságát, három árva gyermekét és, hogy bűneit megbánva jobbulást ígért, ehhez képest modificálván országunk törvényeit” a kemény büntetés helyett három vasárnap a templom előtt kézi kalodába tették, nyakon fogva és háromszor 40-50 pálcaütéssel „snayargatták”. Ha ezután bármit elkövetne, minden gratia nélkül halált kap.¹⁹

1724-ben ítélezett Stratmann Eleonóra rohongi úriszéke öt férfi és egy nő felett, akik nagyobb értékben templomi kincseket loptak. A bíróság a banda vezetőjét elevenen kerékbetörésre, a többieket tortúrára, majd akasztófára, illetve pallosra ítélte azzal, hogy holttestüket helyezték kerékre. Az ítélet két héten belül a grófnőhöz került, aki jóváhagyta, de kegyelemből az elsőrendű vádlott büntetését akasztófára enyhítette, holttestét csak azután tették a kerékre. A tortúra minden elítéltnél megmaradt: „Alatta minden vallomást és kijelentést szorgalmasan és rendben fel kell jegyezni” – írta Stratmann Eleonóra.²⁰

Az Esterházy-úriszék gyakorlatában is előfordult, hogy a templomi lopást a tettes ügy követte el, hogy bezáratta magát a templomba. 1720-ban állt pl. Hefler András azzal a váddal a lakompaki úriszék előtt, hogy az istentisztelet után alattomban bentmaradt a

féltoronyi templomban és bezáratta magát. Felfeszítette a tabernákulumot egy magával vitt szeggel és kivette a cibóriumot. Azt összetörte és magával vitte; az egyik ablakon keresztül kötélén ereszkedett le. Az elvitt cibóriumot tolvaj módjára a maga hasznára akarta fordítani, egy részét el is adta. Az uradalmi ügyvéd halált kért rá, miután a vádlott mindent bevallott. A bíróság szörnyű elrettentő ítéletet hozott: tortúra után jobb kezét levágták, fejét vették, majd holttestét fejével együtt kerékre helyezték.²¹

1733-ban Goldheimer György gyertyatartót és kegszereket lopott a soproni jezsuita templomból, és azokat egy kismartoni zsidónak eladta. Ezt követően betört a kismartoni apácák templomába is. Az uradalmi prokurátor kézlevágást vagy sütögetést és akasztófát kért rá. Az alperes azzal védekezett, hogy a tárgyakat találta és nem a templomból lopta. A bíróság csak két gyertyatartó ellopását látta bizonyítottnak, de azt sem éjjel, hanem nappal a nyitott templomból. Ezért a halálbüntetést elkerülte, a városból a hóhér vesszőzte ki.²²

Halált és előzőleg a jobb kéz levágását kérte az uradalmi ügyvéd 1739-ben egy szent-segtolvaj nőre a keresztúri úriszék előtt. A bíróság azonban a halálbüntetés alól felmentette, mert a kárvallottak mindent visszakaptak, „a templomi portékák” különben is csekély értékűek, nem sokat érők, „ez releválja a rab cselekedetét”. Tekintetbe véve hosszú ideig elszenvedett fogságát, 20 korbácsot vertek rá, majd a születési helyére küldték.²³

1752-ben ítélkezett a nagyvázsonyi Zichy-úriszék két vádlott felett, akik 23 évvel azelőtt a keszthelyi vásárban a sümegi zsidó sátorát „felverve”, onnan portékát loptak. A közelmúltban pedig négy templomot raboltak ki. Az első a marcali templom volt, ezt felverték és onnan (a vádlottak szerint) 115 Ft-ot vittek el. A plébános szerint a kár 600 Ft volt. A második templom a zalaapáti volt. Innen egy kelyhet, kis tányért, keszkenyőt, kis keresztet vittek el. A következő a nagyszőlősi templom volt. Ezt egy horgas kulccsal nyitották ki és 8 Ft-ot, két vörös pamukos abroszt, keszkenyőket és selyem anyagot loptak. Az ügyész indítványozta, hogy társaik kitudása céljából, a hóhér csigázza meg őket. Utána a Hármaskönyv I:15. és a Praxis Criminalis 85. tc.-re hivatkozva akasztófát vagy megégetést javasolt. A bíróság a vádlottakat meg sem hallgatva, bizonyítottnak látta a cselekményeket. Ezért akasztófára ítélte, és előzőleg a hóhére tüzes fogókkal csipkedte őket.²⁴

Enyhébb volt a büntetés, ha a cselekmény csak templomi persely feltörése és nem kegytárgyak ellopása volt. 1816-ban pl. a nagykárolyi úriszék perselyfeltöréséért és a pénz ellopásáért kéthavi rabságot és kétszer 50 pálcat szabott ki.²⁵

Rablás, útonállás

Eckhart Ferenc szerint a rablás idegen javak erőszakos eltulajdonítása. Szerinte tehát a lopástól kizárólag az erőszak különbözteti meg. A korabeli felfogás azonban nem ebben látta a különbséget. Kelemen úgy vélte, hogy a rablás az, ha egy dolgot a tulajdonos tudtával, de annak ellenére veszünk el. A rablás mindig felfegyverkezve történt, és személy elleni erőszakkal vagy személy elleni erőszak kilátásba helyezésével járt. Ez különböztette meg mind a közönséges, mind a betöréses lopástól. Így kiesik a rablás fogalmköréből a házfeltörés, ami pedig erőszak nélkül lehetetlen. A rablás a legősibb bűncse-

lekmények közé tartozik, amelynek ügyében a vizsgálat — ezt már I. László törvénye kimondta — mindenütt megengedett volt. Büntetése a XVI–XVII. században az akasztófa, a keréketörés, a szíjhasítás, mindez tortúrával párosítva. Egyes helyeken előfordult vérdíj kiszabása is, így a gazdagabb mentesülhetett a halálbüntetéstől. A károsulttal való megegyezést a bíróság nem vette mentségnek, illet legfeljebb a tettes halála esetén, özvegye köthetett. A rablótól beszedett pénzt a károsultnak adták vissza.²⁶

1716-ban a ludbregi Batthyány-úrszék előtt állt két lakos. A vád szerint társaikkal együtt a postamester házára törtek, őt és feleségét az egyik szobába zárták, a házból egy nagyobb ládát elvittek, a kisebbikből pedig kivettek 500 Rft-ot. De 750 Rft értékben meglópták a helybeli Szentháromság egyházat is. Batthyány Ádám özvegyét, Stratmann Eleonórárt az uradalmi ügyész, Mlinarich Miklós képviselte mint „felperes (actor)”. A bíróság a bűnösökre akasztófát szabott ki, de előbb tortúra alá vetették őket. Az ítéletet a grófnő ratifikálta. — 1719-ben a körmendi úrszék egy rablási ügyben elrendelte a spanyolcsizma alkalmazását, mire a vádlott „önként” bevallotta a rablást. Életét pallos alatt végezte. — 1728-ban az erdődi úrszék fegyveres rablásért (armata manu) 100 botot mért ki.²⁷

1801-ben történt, hogy több férfi, szökött katonának adva ki magát, éjjel rajtaütött a majki molnáron, pénzt és kenyeret követelve tőle. A tatai úrszék úgy értékelte, hogy a „dolog nem annyira rosszasságból, mint inkább borosságából származott”. Ezért megúszták 25–30 pácával. — Akasztófán végezte viszont 1806-ban Panyi Ferkó, aki maga is beismerte, hogy részt vett a bokodi molnár különös kegyetlenséggel és erőszakkal végrehajtott kirablásában.²⁸

1843-ban állott három vádlott Kékkő várában az úrszék előtt. Azzal vádolták őket, hogy a nagylibercsei szalajkafőző házát megtámadták, pénzét és némely ingóságait elrabolták, őt megverték, az ott háló urasági bérest megvérezték. Tettüket először tagadták, de miután a megvert emberekkel szembesítették őket, „hirtelen magukba szálltak” és vallomást tettek. A bíróság „szántszándékos rablóknak és vérengzőknek” minősítette őket. Aki a cselekmény kitervelője volt, másfél évi, vasban és közmunkán tölendő, heti két nap böjttel és negyedévenként 25 bottal súlyosbított rabságot kapott, társai egyévi rabságot, vasban, közmunkán, heti két nap böjttel és negyedévenként 20 bottal. Visszaadták, amit raboltak, és a kárvallottnak, valamint a megvéreztetett bérésnek 10–10 Ft vérdíjat fizettek.²⁹

Ugyanebben az évben történt, hogy egy juhász az erdőn áthaladó gyermekek batyuját elvette, a bojtár pedig elrejtette. Így a juhászt rablónak, a bojtárt orgazdának minősítette a Balassa-úrszék. Beszámítva a már letöltött 8–8 havi börtönt, a juhász 30 botot kapott, a bojtárt e nélkül engedték. A rablott holmi visszakerült a gyerekekhez.³⁰

1845-ben Nagy János két társával éjjel fegyveresen megtámadta a csokonyai pusztán tanyázó birkásokat, és erőszakkal 30 birkát csikart ki tőlük. Az ügyész a kártérítésen felül „sanyarú tömlőcöt és testi büntetést” kért rájuk. A vizsgálat során a bojtárok ellenük vallottak, ezt azonban a Széchenyi-úrszék nem tartotta elégnak és „közbenszóló” ítélettel „a per alatt már felfedezett körülmények megvizsgálására, bővebb nyomozást” rendelt el. Ez a bővebb vizsgálat egy újabb tanú „meghíttetését” jelentette. A végső ítélet félévenként 30 pácával súlyosbított kétévi rabság lett.³¹

Az *útonállást* mint a forgalmat és az általános közbiztonságot veszélyeztető (vásároló kereskedők kifosztása, távoli legelőre vagy vásárra hajtott marhák elrablása stb.) csek-

ményt a rablás különösen súlyos esetének fogták fel. Az útonállók számát igen növelték a szökött katonák vagy a besorozás elől elbújdosott férfiak. Bizonyos, hogy a szigorú ítéletek – a XVII. században ezek mindig halált jelentettek, amit kínzás előzött meg – a közlekedés biztonságát szolgálták. Az akasztófa, a pallos vagy a horogra vetés a XVIII. században már gyakran botbüntetésre vagy börtönre szelidült.³²

1689-ben a Rákóczi-úriszék karóba húzatott több jobbágyot, akik udvarházakra törtek, azokat felperzselték és több gonosz cselekedetet vittek véghez. Az ügyben tanúkihallgatásra nem is került sor. – A keresztúri Esterházy-úriszektől Resch András 40 botot kapott, mert éjjel egy bécsi lakost kicsalt a keresztútra, és óráját, ezüstpénzét, köpenyét és 350 Ft-ját elrabolta. – A magyaróvári úriszék egy elbocsátott katonát és feleségét, akik az erdőben csavarogtak, ott sok esetben (cumulus) útonálltak és raboltak, másfél évi áristomra ítelt, hetenként két nap böjttel, negyedévenként 20 korbáccsal. Utána csehországi szülőhelyükre toloncolták őket.³³

1808 augusztusának egyik éjjelén Ormos Ferenc és társai, a kovácsi és rezi erdőben megbújván, elhatározták, hogy a keszthelyi újmajori svájcerost és a hévízi molnárt kirabolják. Ormos a kilenc haramiát a Hosszú-hegyre vezette, ott meghaltak, egy lopott birkát lemetszettek, majd bort ittak. Így megpihenvén az Újmajorban körülvették a svájcecos házát; kívülről strázsákat állítottak, a házigazdát felkeltették, és bort követeltek tőle. Miután ajtót nyitott, hárman fegyveres kézzel a szobába hatoltak, a gazdát, feleségét és cselédeit összekínózták, rajtuk sebeket ejtettek. Halállal fenyegették őket, ha nem mutatják elő javaikat. Ily módon 212 Ft bankócedulát, 1 aranyat, 200 Ft rézpénzt és 51 Vft-ot raboltak, valamint a legtöbbet érő ingóságokat magukkal vitték. Onnan a hévízi malomhoz mentek. Ketten kívülről strázsát álltak, a többi pedig beütött a malomba. A molnárt, feleségét és legényeit a földhöz csapkodták, kegyetlenül megverték, többször halállal is fenyegették, 525 Ft bankócedulát, 95 Ft rézpénzt, 50 Vft-ot és értékesebb javakat raboltak el. Még a legények pénzét is elszedték. Mindezt vallomásukkal és a tisztí vizsgálassal bizonyította az ügyész, aki mint éjjeli gyilkos rablókra, a Hármaskönyv I:15. és a Praxis Criminalis II:71. c. alapján a férfiakra akasztófát, a nőkre pallost kért. Mivel Ormosnak vagyona is volt, az ügyész ebből követelte a kár megtérítését. A keszthelyi úriszék Ormost akasztófára ítélte; a többieknek pedig, akik rejtegették, enni adtak mint orgazdának és pártfogóknak, beszámította a már elszenvedett tomlócöt. A vádlott fellebezett és nem hiába, mert via gratia, enyhítést, négy évi karcert kapott, heti két nap böjttel, félévénként 40 bottal. A külső szerint 1809-től volt már fogva, a kegyelmi leirat kelte 1812, szabadult 1816-ban.³⁴

A fenti eset is a XVIII. század végén, illetve a XIX. század első évtizedeiben egyre gyakoribbá váló, *bandákba* tömörült személyek által elkövetett rablásra utal. Igaz, hogy rablóbandák már a XVII. században is működtek – elég a bakonyi vagy a zborói bandákra utalni –³⁵ ezek azonban csak elszórt esetek. Maga a *betyár* kifejezés 1775-ben bukkan fel a szentesi Harruckern-úriszék előtt, ahol Pathó betyár társát vádolták állatlopással, de bizonyíték híján elítélni nem tudták.³⁶

1808-ban folyt a büntetőper a nagylónyai úriszék előtt Drabant András és négy társa ellen. Az ügyész azzal vádolta őket, hogy az erdőben titkos rejtekhelyet csináltak maguknak, a lónyai lakosok sertéseit ellopták, és ott eldugták. „Most odáig merészkedtek, hogy több vidéki kondással magukat egy tolvaj társaságba összecsatolták, gonosz tetteik tetézésére a haranglábi csapszéken éjjel gyakran összegyűltek, megtanácskozták, hogyan

dúlják fel szegény jámbor hazafi társaik véres verejtékkel keresett javait. A lakosok közül is némelyeket magukhoz szédítettek, vagy fenyegetéssel kényszerítettek. Most legutóbb szeptember 18-án virradóra, setét hajnalban, az erdőben kint hálmi szokott hetényi ökörscordáról egy negyedfű ökör tinót elhajtottak; levágták, húsát felkoncolták és maguk között felosztották." Az ügyész mint prédáló és ragadozó erdei rablókra, az első három vádlottra a Hármaskönyv I:15., az 1608:15. és az 1545:44. tc.-re hivatkozva akasztófát, a többiekre érzékeny testi büntetést kért. Az alperesek ügyvédje azzal védekezett, hogy az első három vádlottat egy kondás pálinkával lerészegítette, és utána vette rá a tinó megölésére. Kérte, hogy a bíróság vesse vissza a hetényiek tanúvallomását, mert ezek kárvallottak, és így a saját dolgukban nem lehetnek tanúk. A többi vádlott pedig semmit sem csinált, csak nem merték magukat kivonni a rossz társaságból.. Attól féltek, hogy ha kihúzzák magukat, akkor valami szerencsétlenség történik velük, „amint az már szokott lenni". Egy embernek már a combjába verték a kést ilyen ügy miatt. Az ügyész súlyosbító körülményként hangsúlyozta, hogy a vádlottak az erdőben titkos szállást tartottak fenn, más kondásokkal társaságba szerveződtek, és a szomszéd határokon raboltak. Az úrészék is elfogadta az alperes ügyvéd okfejtését, hogy a fenti kondás vette rá a vádlottakat a tinó ellopására és levágására. Ezért a kondást „a vármegye törvényszékének ítéletére bízta", ahol egyébként más cselekmény miatt már fogva is volt. Az első három vádlott két részletben, három hónap alatt 80–80 pálcát, a többi két részletben 60–60 pálcát kapott. Meg kellett téríteniük a levágott tinó becsárát (100 Rft-ot). Az összegből levonták a „nyomozók" által Hetényben megtalált 6 Rft értékű hús és a 8 Rft értékű bőr árát. Az ítélet végrehajtásával az erdőfelügyelőt bízták meg. A bíróság megtiltotta, hogy a kondások az erdőben az erőltlen sertések számára a tanyától távol „rekeszeket" tartsanak.³⁷

1810-ben állt a keszthelyi úrészék előtt Kovács György, – akit a környék „nagybajuszú Gyuri"-ként is ismert – volt szántói kanász, „haramiáskodás és haramiákkal való társalkodás" vádjával. Az ügyész előadta, hogy nevezett a vállusi birkás házában a haramiákkal ivott, őket egy szántói pince feltörésére és kirablására ingerelte és vezérelte. Maga tagadott, de haramiatársai ellene vallottak. Az ügyész halált kért rá. A szembesítés során az egyik terhelő tanú, egy szökött katona visszavonta a vallomását. A bíróság ezért csak azt látta bizonyítottnak, hogy a vádlott egyszer a haramiákkal társalkodott és hogy rossz életűnek tudták. Ezért betudva neki a már elszenvedett kilenc havi tömlőcöt, 50 pálcát vertek rá és kiengedték. Tartásának költségeit meg kellett fizetnie az uradalomnak.³⁸ Ebben az esetben tehát a vád ugyan a „haramiáskodás" volt, a bíróság azonban csak a bűnszegédi bűnrészességet, illetve a felbújtás kísérletét látta bizonyítottnak.

Ugyanebben az évben a celli vásárban lopás miatt megfogták szántói Farkas Györgyöt és társát. A vármegye főbenjáró perrel támadta meg őket, és mivel a vérhatalommal bíró keszthelyi uradalom bírósága alá tartoztak, átadta őket az úrészéknek, illetve velük együtt a bűnpert és a hozzá való irományokat. A bűnperből, vallomásokból, a bírói vizsgálatokból, Szántó helység panaszából, és eladott jószágokra vonatkozó dokumentumokból, a náluk talált mindenfajta lopott jószágból és egyéb gyanús szerszámok jegyzékéből kiderült, hogy csavargó és haramia életet folytattak és többrendbeli tolvajságot követtek el. Az ügyész ezért halált kért rájuk. A vádlottak mindent tagadtak és az úrészék sem látta bizonyítottnak a haramiáskodást. Ezért csak a kilenc pár bocskor és egy öreg szűr rájuk bizonyult ellopása miatt vonták felelősségre őket. Beszámítva a már elszenvedett hathavi

tömlőcöt, az első vádlott „sérötös (sérültes)” állapota miatt egyhónapi tömlőcöt kapott, heti három nap börtel; a másokra, aki egészséges volt, 40 palcát vertek.³⁹

1814-ben történt, hogy Agga Ferenc, útonálló gyilkos és haramia, szökevényként elhagyta a szolgálatát, puskával felfegyverkezett, összeállt négy szökött katonával és vezetőjüké lett. Két hétig a közbátorság nem csekély akadályára és ártalmára csavargott. Május 22-én a Keszthely melletti Gyöngyös-csárdában szállt meg etetés végett két szeke-revel egy szombathelyi kereskedő. A haramia a vendégházban az ajtót rácsukta, és „mint zsvány, fertelmes káromkodással megtámadta”. A borkereskedő menekülni próbált. A vádlott társaival utánafutott és a karmati úton, a csárdától nem messze, a fűzfák között, útját állta. A kocsist baltával hátbaütötték, irtóztató káromkodások közepette halállal fenyegetve az utasokat, a pénzüket követelték. Mikor a kereskedő az életéért könyörögve térdre esett, a haramia puskatussal fültövön vágta. 96 Ft készpénzt és 12 Ft értékű holmit raboltak el. Ezután a kárvallott visszatért a csárdába, és embereket kért segítségül. Ezeket a vádlott felvont puskával halállal fenyegette meg a Rezi szőlőhegyen. Egy emberre rá is lőtt, de a puska nem sült el, csak csettent. Mikor már a társait elfogták az emberek és maga is a földre volt nyomva, még mindig megkísérelte puskáját az üldözőkre fogni és elsütni, amíg kezéből erőszakkal ki nem csavarták. Az ügyész kerékbe-törést kért rá. A vármegye május 27-én judicium statariumot tartott, de a haramiák ügyét a törvény rendes útjára „igazították”. Így került Agga Ferenc mint a keszthelyi uradalom jurisdictioja alatt álló lakos, az úriszék elé. Ügyvédje nem kért szabadon bocsátást – ez ebben az esetben nem is volt lehetséges –, hanem azzal védte, hogy a vádlott bojtár volt, de szerencsétlenül járván, birkáitól megfosztották: „Ez a pallérozott emberek gondolkodását is próbára tenné. Élete módját kereste és a sors szerencsétlen kockája hozta össze a szökevényekkel. Ezek közös társasága bátorította arra, amire egyedül sohasem vetemedett volna. Mint gyarló és oktalan nem tudott ellenállni, cselekedeteinek szabadsága csorbított és részben hatalmán kívül történt. A szabad magameghatározás akadályá mindig mentségül szolgált, reméli most is. Ezenkívül a vádlott holtrészeg volt, amikor a kereskedő után indult, a bor bátorító ereje által vitte végebe a tettet. Sok rossznak oka volt a bor, de mindenkor könnyebbülést hozott a bűnösre. Elméjétől megfosztva nem ontott embervért, halált nem okozott, nem lehet tehát őt halálra ítélni.” Az úriszék kerék helyett akasztófára ítélte. Az ügy fellebbezés útján 1816 májusában került a Királyi Tábla elé, amely az ítéletet 1816. évtől számított négy évi rabságra enyhítette.⁴⁰

Különösen minősített cselekmény volt, ha a rablás gyilkossággal párosult. A *rabló-gyilkosra* a XVII. században kerék, akasztófa várt, de előfordult, hogy a hátából szíjat hasítottak.⁴¹ A XVIII–XIX. században büntetése az akasztófa vagy a pallos. 1702-ben a nagykárolyi úriszék egy vádlottat fővételre ítélte, mert fegyveres kézzel rátört az uradalmi tisztség házára, és megfontolt szándékkal rablást és emberölést követett el. Károlyi Sándor mint földesúr, Ulászló I:82., az 1363:38., a Hármaskönyv III:26. és az 1563:40. tc.-re hivatkozva halált kért a gonosztevőre, akinek ez már a harmadik gyilkossága volt. A vádlott azzal védte magát, hogy az előző gyilkosság után – amit különben részegen követett el – megegyezett a vérrokonokkal. A bíróság az 1608:2. tc.-re hivatkozva fővételre ítélte.⁴²

1750-ben állt a nagykárolyi úriszék előtt Szilágyi Lőrinc, aki az előző évben társával Bihar megyében négy ökröt lopott, majd két lovat Batthyány Zsigmond uradalmából. Közben egy embert agyonlőtt, de meglőtte a tisztartót is, ő azonban megmaradt. Az

ügyész a gyilkosságon kívül súlyosbító körülményként említette, hogy a vádlott a lopott állatokat idegennek adta el, így azokat megtalálni sem lehet, a kár nem térül meg. Negyedfokú tortúra alá vetés után, a tagok eltörésével keréketörték. – 1762-ben a szombathelyi Batthyány-úrészék egy manifestus lator, fur et homicida személyt pallosra ítélt, majd testét a hóhér kerékre tette.⁴³

1781 januárjában Sogovics József, „amikor más emberek a templomban a Szent Mise hallgatásában és imádságokban foglalatoskodtak volna, behatolt egy szentmiklósi lakos házába és az ott talált szekercével feltörte a ládát és 30 Ft-ot kivett belőle. Tolvaj-ságán rajtakapta a gazda 13 éves nevelt lánya; ezért őt szekercével fejbevágta és megölte” – mondta az ügyési actio. A vádlott bevallotta a tettét, de azzal védte magát, hogy nem a fejsze élével, hanem csak a fokával ütött, így a seb véletlenül történt, és ha hamar borbély kezére kerül, nem mérgesedik el és nem hal meg harmadnap. A borbély bizonyítványa, valamint a corpus” delicti” szerint háromszor ütötte fején és karján a lányt és mindhárom vágás halálos volt. „Mindez nemcsak a gonoszságra célzó indulatja, de a véghez vitt kegyetlenségének mivolta, a sokszor gyakorolt ütések és vágások...” – mondta az ítélet. Ez pallosra szól, de a 40 Ft homagiumot is megfizették vele.⁴⁴

1806-ban a tatai úrészék előtt Mosogató Jancsi, császári kanász beismerte, hogy sérteket hajtott el, de a hat évvel korábban a dobosi csárdában elkövetett gyilkosságot tagadta. Két vallomás és az ezekkel egyező visum repertum azonban tökéletesen bizonyította, hogy a csárdában különös kegyetlenséggel és dühösséggel viseltetett és rabolta ki a meggyilkolt személyt. Súlyosbító körülményként értékelték büntetett előéletét. Pallos általi halálra ítélték.⁴⁵

1809-ben a keszthelyi úrészék előtt Bodry József halászt azzal vádolták, hogy a fenéki árokások konyhájánál, ahol italt mértek, bort ivott, majd a keszthelyi kocsmárosnét azzal csalta ki a Balatonra a bárkájához, hogy eleven halat akar neki adni. Ott azonban kitekerte a nyakát és elvette a 80 Ft-ját. A hullát a tó másik partján találták meg, a rajta levő jelek a vádban kifejtetteket mutatták. Az úrészék nem látták bizonyítottnak a rablógyilkosságot. A tanúk látták ugyan az asszonyt a Balaton felé menni a vádlottal, de annak mi oka lett volna őt megölni. „Valamint a tekerésnek nyoma sincs a hullám, így talán az vízbefulladt.” Ezért Bodryt kiengedték.⁴⁶

1823-ban állt a keszthelyi úrészék előtt Bentsik Mihály útonálló és gyilkos. Egy este a hidegkúti csárdában dorbézolt, ott ismerkedett meg egy lakossal, akit elkísért a hegybe. Kalapot akart vele cserélni, ezen összevesztek. Bentsik a balaskájával többször fejbevágta a másikat, amibe az behalt. Erre elvette tőle a tarisznyáját, baltáját, szűrét és lajbiját. A bíróság szerint Bentsik magát védte, amikor a másik el akarta venni a kalapját, aki valóságos zsvány volt. A tettet ezért nem lehet a vádlottnak „imputáltatni”. De a csavargás (Gyöngyös-kocsmá, Hidegkúti-csárda, Battyánhát) miatt egy évi fogságra ítélték. – 1838-ban a csokonyai úrészék Sári Ferkót és Cserép Ferkót rablógyilkosságért akasztó-fára ítélték.⁴⁷ De mindezek az ügyek már egy másik bűncselekmény, a gyilkosság felé mutatnak.

Jegyzetek

- 1 Kelemen, I.: Darstellung des Ungarischen Privat-Rechtes. Wien, 1818. V. 194.
- 2 Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708. Bp. 1962. 155.
- 3 Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) OL Károlyi család levéltára. P 1531. No 981. Nagykároly 1806. ápr. 15. No 31. 77.
- 4 OL Esterházy család levéltára. P 199. Capsa XXII. Sempte 1703. nov. 16. No 2.
- 5 OL Herceg Esterházy család levéltára. P 157. Lakompak 1724. jún. 12.; Keresztúr 1737. szept. 3.; Lók 1750. ápr. 27.
- 6 OL Bethlen család levéltára. P 1951. L. Lupsa 1717. márc. 1.; Károlyi család levéltára. P 1531. No 962. Nagykároly 1740. márc. 21.; No 1866. Tótmegyer 1766. júl. 21.; Nagykároly 1774. febr. 25.; P 1535. Csongrád 1780. máj. 29. No 15.
- 7 OL Gersei Pethő család levéltára. P 235. Tapson 1756. szept. 6.
- 8 OL Habsburg-család levéltára. P 306. Magyaróvár 1803. szept. 5. No 86.; 1811. aug. 27. No 971.; P 1531. No 981. Nagykároly 1811. jún. 4.; No 15.
- 9 OL Esterházy család levéltára. P 187. II. B. Mezőörs 1806. szept. 6. No 2.; 1834. febr. 24. No 46.
- 10 P 1531. No 1868. Bátorkeszi 1716. dec. 14. No 9.; Balassa család levéltára. P 1769. Kékkő 1727. dec. 5.; P 199. Capsa XXII. Sempte 1730. No 4.
- 11 OL Batthyány család levéltára. P 1322. Körmen 1738. aug. 18. No 2.; Gersei Pethő család levéltára. P 235. Keszthely 1739. febr. 28.; P 1531. Nagykároly 1776. jan. 8.
- 12 OL Hatfaludy család levéltára. P 311. XXIX. 9. Décs 1798. jan. 2.; Esterházy család levéltára. P 210. Tata 1811. máj. 24. No 5.
- 13 Festetics család levéltára. P 274. Rubr. XXIII. Fasc. A. No 72. Keszthely 1817. márc. 29.; OL Dessewffy család levéltára. P 88, 79. Cserépvár 1820. jan. 7–8.
- 14 OL Széchenyi család levéltára. P 623. X. 4. Csokonya 1837. dec. 18. No 35.; P 1769. Kékkő 1843. febr. 3. No 6.
- 15 OL Kállay család levéltára. P 343. No 6. Nagykálló 1775. dec. 18.
- 16 P 343. Nagykálló 1783. máj. 27.
- 17 P 306. Magyaróvár 1819. szept. 7. No 405.; Károlyi család levéltára. P 1534. Nagykároly 1814. dec. 30.
- 18 Varga Endre: Úriszék XVI–XVII. századi perszövegek. Bp. 1958. 471.
- 19 OL Zichy család levéltára. P 707. Fasc. 280. et B. No 4. Divény 1687. jún. 25.
- 20 P 1322. Rohonc 1724. szept. 11.
- 21 P 157. Lakompak 1720. jan. 15.
- 22 P 157. Keresztúr 1733. okt. 12.
- 23 P 157. Keresztúr 1739. jún. 3.
- 24 P 707. Fasc. 264. et D. Nagyvázsöny 1752. júl. 3.
- 25 P 1531. No 981. Nagykároly 1816. jún. 17. No 47.
- 26 Kelemen: 1818. V. 193–195.; Eckhart Ferenc: Földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században. Bp. 1954. 104–105.; Varga: 1958. 236, 698, 919.; P 1535. Jegyzőkönyv 1838. No 91.
- 27 P 1322. Ludberg 1716. aug. 21.; Bécs 1719. aug. 22.; P 1531. Erdőd 1728. máj. 9. No 2.
- 28 P 210. IV. Tata 1801. jan. 7. No 2.; 1806. jan. 13. No 8.
- 29 P 1769. Kékkő 1843. febr. 3. No 9.
- 30 Uo. No 5.
- 31 P 623. X. 4. Csokonya 1845. dec. 12.
- 32 Varga: 1958. 34., 678–679., 911., 924.
- 33 OL Rákóczi Aspremont család levéltára. P 1498. Zboró 1689. okt. 1.; P 157. Keresztúr 1743. szept. 12.; P 306. Magyaróvár 1807. dec. 11. No 637.
- 34 P 274. Rubr. XXIII. Fasc. A. No 37. Keszthely 1809. szept. 11.
- 35 Varga: 1958. 379., 910., 930.
- 36 OL Harruckern család levéltára. P 418. Fasc. U. No 70. Szentés 1775. márc. 15. No 9.
- 37 OL Lónyay család levéltára. P 451. Nagylónya 1808. okt. 3.
- 38 P 174. Rubr. XXIII. Fasc. A. No 44. Keszthely 1810. nov. 26.
- 39 Uo. No 46. Keszthely 1810. nov. 26.

- 40 Uo. No 57. Keszthely 1815. febr. 1.
41 *Varga* 1958. 647., 984.
42 P 1531. No 1868. Nagykároly 1702. aug. 24. No 1.
43 P 1531. No 962. Nagykároly 1750. júl. 28.; P 1322. Szombathely 1762. jún. 17.
44 P 235. Csurgó 1781. ápr. 23.
45 P 210. IV. Tata 1806. jan. 13. No 6.
46 P 274. Rubr. XXIII. Fasc. A. No 38. Keszthely 1809. szept. 11.
47 Uo. No 114. Keszthely 1823. dec. 9.; P 623. X. 4. Csokonya 1838.